

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ: ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ КОНКУРЕНЦІЇ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF THE STATE: THEORETICAL ISSUES OF COMPETITION AND COMPETITIVENESS

УДК 253:351.86:323
DOI <https://doi.org/10.32782/rma2663-5240-2021.22.20>

Маргасова В.Г.

д.е.н., професор,
професор кафедри економіки, обліку
та оподаткування
Національний університет
«Чернігівська політехніка»

Руденко О.М.

д.держ.упр., професор,
професор кафедри публічного
управління та менеджменту організацій
Національний університет
«Чернігівська політехніка»

Вітер Д.В.

д. філос. н., с.н.с.,
головний науковий співробітник
Центр воєнно-наукових досліджень,
Національний університет оборони
України
імені Івана Черняховського

У статті систематизовано та концептуалізовано основні напрями вирішення проблем забезпечення економічної безпеки держави у межах теорії конкуренції та конкурентоспроможності. Ці питання розглянуто у межах концептуальних положень про те, що економічна безпека являє собою стан захищеності важливих інтересів суб'єкта економічної діяльності від зовнішніх та внутрішніх загроз, пов'язаних з негативним впливом комплексу факторів, що передбачає здатність держави протистояти такому впливу, а економічна небезпека, у свою чергу, є станом економічних відносин, що характеризується наявністю сукупності факторів, здатних за певних умов створити загрозу стану захищеності інтересів суб'єкта економічної діяльності. Акцентовано увагу на тому, що сучасні підходи розвиваються в рамках державних тенденцій до теоретичного осмислення вища конкуренції та конкурентної боротьби: просторова організація виробництва і відтворення з точки зору їх визначального впливу на конкуренцію; просторово-функціональні, інституційні та інноваційні механізми забезпечення конкурентоздатності підприємства, підвищення можливостей суб'єктів економічної діяльності щодо ведення конкурентної боротьби.

Ключові слова: економічна безпека, економічна політика, конкурентоспроможність, конкуренція, публічне адміністрування.

The article systematizes and conceptualizes the main areas of solving the problems of ensuring the economic security of the state within the framework of the theory of competition and competitiveness. These issues are considered within the framework of the conceptual provisions that economic security is a state of protection of the important interests of the subject of economic activity from external and internal threats associated with the negative impact of a complex of factors, which implies the ability of the state to resist such influence, and economic danger, in turn, is a state of economic relations characterized by the presence of a set of factors capable under certain conditions of creating a threat to the state of protection of the interests of the subject of economic activity. Attention is focused on the fact that modern approaches develop within the framework of two main trends to the theoretical understanding of higher competition and competitive struggle: spatial organization of production and reproduction from the point of view of their determining influence on competition; spatial-functional, institutional and innovative mechanisms for ensuring the competitiveness of the enterprise, increasing the capabilities of subjects of economic activity to conduct a competitive struggle.

Key words: economic security, economic policy, competitiveness, competition, public administration.

Постановка проблеми. За найбільш узагальненим класичним розумінням конкуренція – це суперництво між учасниками економічних відносин. Традиція економічної теорії, макро- і мікроекономіки намагається обґрунтувати положення про те, що конкуренція є об'єктивною закономірністю розвитку ринкової економіки й безпосередньо характеризує конкретний тип економічних відносин як ринковий. Орієнтуючись на дослідження джерел виникнення та виявлення конкуренції, економічна теорія зосереджує головну увагу на конкурентних перевагах, які забезпечують та уможливають суперництво різних суб'єктів економічної діяльності. У цьому контексті розвивається теорія конкуренції, яка звертається до вирішення таких проблем [22; 28]: стратегія конкурентної боротьби (розробка стратегій випередження конкурентів); динаміка розвитку конкурентної боротьби як процесу (поза межами ситуативності); виявлення конкурентних переваг суб'єктів економічної діяльності (у тому числі на рівні країн); стратегія захоплення ринків у процесі конкурентної боротьби (у тому числі майбутніх ринків); дослідження факторів конкурентоспроможності суб'єктів економіч-

ної діяльності; дослідження явища глобальної конкуренції та участі в ній суб'єктів економічної діяльності; виявлення взаємозв'язку внутрішньої та зовнішньої конкуренції (конкуренції між суб'єктами економічної діяльності та конкуренції на самому підприємстві, в організації тощо).

Історично ці напрямки розвивались більшою мірою стохастично, не отримуючи системного теоретичного вираження, виокремлюючись у спеціальний предмет економічної науки лише у ХХ ст. Але основні ідеї, що лягли в основу сучасних теорій та підходів до дослідження явища конкурентної боротьби та його зв'язку з технічними інноваціями, інноваційним розвитком взагалі, були вироблені ще в рамках класичної та неокласичної економічної теорії, що потребує звернення уваги на результати наукового осмислення вказаних процесів у сучасному аспекті, пов'язаному із забезпеченням економічної безпеки держави.

Аналіз досліджень і публікацій. Більшість досліджень приймає положення про те, що економічна безпека являє собою стан захищеності важливих інтересів суб'єкта економічної діяльності від зовнішніх та внутрішніх загроз,

пов'язаних з негативним впливом комплексу факторів, що передбачає здатність держави протистояти такому впливу, а економічна небезпека, у свою чергу, є станом економічних відносин, що характеризується наявністю сукупності факторів, здатних за певних умов створити загрозу стану захищеності інтересів суб'єкта економічної діяльності [13; 23; 24; 26; 27]. За такого підходу загрозу стану захищеності суб'єкта економічної діяльності (економічна загроза) розглядають як стан національної, регіональної та світової економіки (економічних відносин), який характеризується наявністю реальної можливості виникнення економічної, фінансової, ресурсної, технологічної тощо кризи, а також високим ступенем застосування іншими суб'єктами економічної діяльності методів недобросовісної конкурентної боротьби [14; 15; 18; 20]. Акцент на важливості конкуренції та конкурентоспроможності є, безумовно, справедливим, але одним з важливих теоретичних питань залишається концептуальне осмислення та обґрунтування конкуренції та конкурентоспроможності як визначника забезпечення економічної безпеки держави.

Метою статті є узагальнення та конкретизація теоретичного дискурсу з проблем осмислення конкуренції та конкурентоспроможності у контексті забезпечення економічної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу.

Неокласична школа звертається до ідей досконалої конкуренції, також приймаючи точку зору щодо конкуренції як рушійної сили економічного зростання. Аналіз змін цін при досконалої конкуренції призводить до висновку, який зробив А. Маршалл у межах концепції рівноважної ціни [2]: рівноважна ціна є результатом конкурентної боротьби суб'єктів ринку, загальним результатом чого виявляється оптимальний розподіл праці та досягається ефективність економіки. На основі цього у межах маржиналізму (перш за все, завдяки А. Маршаллу) робився зсув у бік від досконалої конкуренції, залишаючись у межах часткового аналізу певних секторів, роблячи особливий акцент на довгострокове пристосування галузей, що зростають, до умов вільної конкуренції, залишаючись у рамках прийнятого підходу до розгляду конкуренції як вагомого фактору, що негативно впливає на розподіл ресурсів, що переважає над впливом самого ринкового простору. Виходом з цієї ситуації стала концепція граничної продуктивності, яка набула статусу теорії у працях Дж. Кларка [1; 16], який застосував її до досконалої конкуренції та абсолютній мобільності факторів виробництва на основі положення про те, що стаціонарний

стан при досконалої конкуренції являє собою лише параметри довгострокової рівноваги, яких постійно прагнуть фактичні показники. Ця теорія фактично орієнтувалась на мікроекономіку, внаслідок чого відбувалось ігнорування питань технічних інновацій, яке не вирішувалось у рамках економічного аналізу.

Теорія "творчого руйнування" Й. Шумпетера визначає підхід до розуміння конкуренції в аспекті наявності у виробника нових товарів, технології, типу організації [11]. Ефективна структура ринку (не монопольного) залежить від орієнтації виробників на науково-технічний прогрес, від того, наскільки виробник, який здійснює інновації, володіє великими можливостями отримати прибуток шляхом виробництва і реалізації нової і більш дешевої продукції. Важливим моментом теорії Й. Шумпетера виявляється положення про те, що виробник, який пропонує інновації, виявляється єдиним учасником ринку (фактично є монополістом), а його роль визначається запропонованою ним новою продукцією, що забезпечує отримання над-прибутку. Висновком з цієї теорії є ствердження про те, що нові товари або способи виробництва, що вимагають менших витрат, виникають під тиском конкуренції.

У межах функціонального підходу та теорії Й. Шумпетера [10] науково-технічний прогрес розглядається водночас і як результат реалізованої здатності конкурентного ринку ініціювати такий прогрес, і як ознака, яка вирізняє сам конкурентний ринок. Це передбачає дослідження конкурентної боротьби, явища конкуренції як визначний фактор економічного розвитку, тобто орієнтує теоретико-аналітичну рефлексію на дослідження ролі конкуренції та конкурентної боротьби в економічному розвитку. При цьому увага до інновацій та їх значенні для конкуренції виявляється однією з головних, оскільки виявляє сутність інновацій (нововведень, нових технологій, нових комбінацій ресурсів тощо) як інструменту конкурентної боротьби. Й. Шумпетер запропонував відійти від ідей вільної або досконалої конкуренції, поширених у класичній політичній економії та економічній теорії, звернувши увагу на те, що будь-яка інновація формує стійкі тенденції до монополістичної конкуренції, що для системи капіталістичних відносин є одним з визначальних факторів розвитку економіки, однією з класифікаційних ознак, що виявляє позитивні риси капіталістичної економіки. Ця позитивність виявляється у можливості отримання монополістом у сфері інновацій, як результату науково-технічного прогресу, монопольного прибутку, який формує основу стійкого положення монополіста на ринку,

перш за все фінансової стійкості. Для інших суб'єктів економічних відносин досяжність нових способів виробництва або коштів для фінансування технічного розвитку стає складною, обмеженою. Виникає питання ефективності ринку в умовах капіталістичного способу виробництва, що приймає в якості пріоритету тенденцію до науково-технічного прогресу з метою максимізації та монополізації прибутку, оскільки ринок досконалої конкуренції, який є об'єктом аналізу класичної економічної теорії, підпадає істотному впливу з боку економічної кон'юнктури, що вказує на його не-ефективність та складність виявлення закономірностей розвитку економіки за подібних умов. Тому для Й. Шумпетера інновації стають основою розширеного розуміння конкурентної боротьби та конкуренції як закономірностей ринкової економіки, що виправдовують процес монополічного розвитку, монополізації, характерної для капіталістичної системи економічних відносин. Для цієї апологетики Й. Шумпетер здійснив спробу обґрунтування інновацій в економічному розвитку [11], поділивши інновації на інновації процесу та продукту. Якщо перші інновації знижують витрати та супроводжуються змінами структури продукції, що виробляється, то другі вказують на те, що нові продукти потребують розробки нового устаткування. Виникає проблема індексації нової якості, що виникає внаслідок вироблення нового продукту, а також низька здатність відображення впливу інновацій на зміни виробничої функції з урахуванням темпів та характеру інновацій у часі.

Після Й. Шумпетера увагу на вплив технологічних інновацій на відносні частки факторів у сукупному продукті звернув Хікс [12]. Втім, макроекономічна теорія розподілу також не спромоглась визначити теоретичні основи відносних часток факторів у сукупному продукті в умовах технічного прогресу. Фактично, основною проблемою для класичної та неокласичної економічної теорії виявилась дія ринкового механізму, на якому ґрунтується система капіталістичної економіки, в якій довгострокова рівновага доведеної конкуренції створює оптимальний розподіл ресурсів й водночас кожний оптимальний розподіл ресурсів являє собою довгострокову рівновагу доведеної конкуренції. У такому випадку навіть згідно принципу Парето очевидно, що ефективний розподіл ресурсів потребує доведеної конкуренції, коли питання максимізації прибутку та оптимального використання ресурсів висувається у площину управлінських рішень, отримуючи зв'язок з питанням державного регулювання економіки.

Сучасні дослідження проблем теорії конкуренції [4-7; 19; 21] орієнтуються на визначення шляхів і засобів адаптації та імплементації теоретичних висновків у конкретну практику суб'єктів економічної діяльності. Основним питанням сучасної економічної теорії залишається поведінка підприємств на ринку під впливом конкуренції з урахуванням факторів виробництва в аспекті їх просторового розміщення. Відповідно питання виникнення та поширення інновацій пов'язується з такою особливістю самих нововведень, як їх втіленість у нових створених капітальних благах при одночасному припущенні про те, що підприємства рухаються вздовж виробничої функції, зсуваючи її. При цьому, при незмінності виробничої функції вона дійсно може бути емпірично інтерпретованою та верифікованою. Тут висувається гіпотеза про те, що максимізація прибутку внаслідок застосування інновацій в якості провідного фактору конкурентної боротьби може адекватно описувати поведінку суб'єкта економічної діяльності на ринку, оскільки в якості основного приймається положення про те, що максимізація прибутку безпосередньо визначає здатність перемоги у конкурентній боротьбі. При цьому ставиться під сумнів можливість доведеної конкуренції у випадку зростання продуктивності факторів разом з обсягами виробництва.

У межах структурного підходу Е. Чемберліна [9] конкуренція розглядається як динамічний процес, що має забезпечити синтез конкуренції та монополії, яка бракує функціональному підходу Й. Шумпетера. В результаті у межах структурного підходу формується теорія монополістичної конкуренції, в якій ідеалізується синтетичний характер диференційованого продукту, який містить у собі і конкуренцію, і монополію. Е. Чемберлін наполягає на тому, що вироблення диференційованого продукту спрямоване на формування специфічного ринку, оскільки кожен продавець виявляється локальним монополістом. Диференційований продукт, що виробляється локальним монополістом, на подібному специфічному ринку регулює ціну, а реальна ціна формується лише в результаті впливу обох факторів, знаходячись в усередненому положенні, тобто не віддаючи пріоритету жодному з факторів. Відтак, коли йдеться про чисту конкурентну ціну у межах структурного підходу виникає необхідність акценту на її штучний характер, що свідчить про відсутність закономірності, яка б відображала загальну тенденцію до встановлення чистої конкурентної ціни. Оскільки теорія диференціації продукту Е. Чемберліна робить акцент на значенні стратегії конкурентних

переваг для успішного розвитку підприємства у конкурентному середовищі, конкуренція на ринку фактично є конкуренцією монополістів.

У контексті структурного підходу теорія недосконалої конкуренції [8] намагається додати до фактору цінової конкуренції “ринкові” фактори, які набувають характеру інструментів конкурентної боротьби. Серед таких факторів визначаються репутація підприємства, рівень якості продукції, маркетингові механізми просування товару на ринку (реклама), стан розвитку сервісу продуктів, умови кредитування. Але ключовою ознакою досконалої конкуренції визнається здатність суб’єкта економічної діяльності впливати на цінову ситуацію на ринку, впливати на рівень цін. Якщо такої можливості у підприємства немає, то ринок визнається ринком досконалої конкуренції. В іншому випадку, коли можливість впливу на рівень цін у підприємства є, ринок виявляється ринком недосконалої конкуренції. Загальним теоретичним висновком структурного підходу і теорій, що розвиваються в межах структурного підходу, є намагання обґрунтувати необхідність дослідження об’єктивованих умов ринкової економіки за рахунок зниження уваги до боротьби суб’єктів економічної діяльності на ринку.

Теорія порівняльних переваг (теорія факторних пропорцій) Е. Хекшера і Б. Оліна [20; 26] відмовляється від принципу порівняльних витрат, застосованого А. Смітом і Д. Рікардо, ставлячи міжнародну торгівлю у залежність як від пропозиції, так і від попиту, ураховуючи відносність їх рівноваги в умовах ринку. Відтак, більш доцільним виявляється дослідження взаємозв’язку часток, яку мають різні фактори у ресурсному потенціалі країн, та пропорціями їх використання у виробництві [20]. Висновком з цього положення стає впевненість у тому, що вільна торгівля може призвести до повного відносного і абсолютного вирівнювання у факторах виробництва, а отже вона є співвідноситься з вільним переливом капіталу.

Близькою до ідей структурного підходу є теорія конкурентних переваг М. Портера [5], яка залишається найбільш поширеною та актуальною щодо формування теоретико-методологічної основи дослідження конкуренції на макро-, мезо- та мікрорівні. Теорія конкурентних переваг М. Портера розвивається в контексті проблем конкурентної стратегії та міжнародної конкурентоспроможності у напрямі визначення впливу конкуренції на світову економіку у зв’язку з процесами глобалізації та зростання суперництва (не тільки економічного) між провідними країнами світу.

М. Портер намагається актуалізувати питання змін конкурентної боротьби під впливом посилення конкуренції країн, що розвиваються, країн с транзитивним типом економіки та країн, економіки яких відносяться до постіндустріального типу. Історичні зміни у світовій економіці, пов’язані з відмовою більшості країн колишнього соціалістичного табору від методів державного регулювання економічних відносин, яке суттєво стримувало конкуренцію, позитивна динаміка розвитку економік деяких країн третього світу внаслідок глобалізації, призвели до стрімкого зростання конкурентних переваг у багатьох з цих країн, економіки яких активно розвивають наукоємні та високотехнологічні галузі виробництва, що надає цим економікам потужні конкурентні переваги. Водночас цей процес безумовно викликає й значне посилення конкурентної боротьби, яка підтримується процесами концентрації виробництва і капіталу, вивозу капіталу, збільшення капіталовкладень до країни, які мають необхідні економічні та політичні передумови нарощування темпів економічного зростання. Ці процеси відбуваються в межах боротьби таких основних тенденцій економічного розвитку, як прискорення зростання виробництва і назрівання кризових явищ в економіці, що значно посилює нерівномірність розвитку не тільки різних країн, але й суб’єктів економічної діяльності. З одного боку, створюється можливість контролю з боку крупних економічних акторів (перш за все, монополістичних об’єднань) технічного прогресу, що має наслідком контролювану затримку розвитку старих галузей промисловості, в результаті чого нові галузі отримують можливість стрімкого просування вперед за допомогою збільшення наукоємності та інноваційного розвитку виробництва, нового обладнання і техніки. Зосередженість таких виробництв країнах, що належали до країн, які розвиваються, прискорює технічний прогрес та змінює орієнтацію економіки, збільшує темпи індустріального розвитку та створює можливість за сприятливих умов (сукупності політичних, соціально-економічних та інших факторів зовнішнього та внутрішнього середовища) випередити у розвитку країни-суперниці, змінити співвідношення сил між країнами та посісти провідне місце у конкурентній боротьбі. Але з іншого боку, це призводить до застосування у конкурентній боротьбі нечесних методів (наприклад, відхід від принципів вільної конкуренції, на яких базувався “класичний капіталізм”), які використовуються монополістичними об’єднаннями для зменшення конкуренції з боку інших суб’єктів економічної діяльності шляхом руйнування дрібних і

середніх підприємств. Фактично теорія конкуренції М. Портера звертається до дослідження структури і способів розвитку економіки країн, а також суб'єктів економічної діяльності (компаній), за допомогою яких досягаються конкурентні переваги. Практичним результатом теорії М. Портера стала методологія прогнозування діяльності компанії на основі аналізу конкуренції в конкретному середовищі.

Іншим здобутком теорії М. Портера стала стратегічна теорія конкуренції та конкурентних переваг, що базується на теорії галузевих ринків, та обґрунтовує підхід, за яким аналіз структури галузі визначає вибір суб'єктом економічної діяльності основної моделі стратегічної поведінки на ринку, зорієнтованої на отримання конкурентних переваг (теорія галузевої орієнтації). Для М. Портера очевидно, що конкуренція є динамічним явищем (на відміну від класичних теорій і концепцій конкуренції, які майже до першої половини ХХ ст. розглядали її в аспекті статичності), адже діяльність підприємств на ринку відбувається не замкнено, а у постійній взаємодії з іншими підприємствами – конкурентами. Взагалі, на думку М. Портера, “конкуренція міститься в основі економіки, й конкуруючі сили розповсюджуються значно далі простого протиборства в окремо взятій галузі” [7, с. 43]. Саме цей факт вимагає необхідності визначення таких стратегічно важливих для підприємства моментів, як основні конкурентні сили, типові стратегії конкретної боротьби, ланцюг створення цінностей. Фактично пошук конкурентних переваг має відбуватись на рівні проектування, виробництва, збуту, поставок і підтримки власної продукції, що має на меті визначення джерел стійких переваг у конкурентній боротьбі. Відтак, як вважає М. Портер, прибутковість підприємства визначається саме перевищенням створеної цінності над витратами, пов'язаними з діяльністю, внаслідок чого досягнення конкурентної переваги потребує зниження витрат на конкретний вид діяльності підприємства, в іншому випадку – збільшення цінності (на основі диференціації та надбавки до ціни). Це обумовлює необхідність для підприємства постійно враховувати вироблену та прийнятну стратегію досягнення конкурентних переваг.

Аналіз конкурентної боротьби призводить М. Портера до ствердження про необхідність набуття підприємством конкурентної переваги, яка забезпечить суб'єкту економічної діяльності стійку позицію на ринку або в галузі. Це, на його думку, можливо за умов застосування підприємством певних інструментів створення конкурентних переваг (наприклад,

“конкурентний масштаб”, який дозволить підприємству використовувати географічні фактори розміщення виробництв або взаємозв'язок між спорідненими галузями). В результаті національна або глобальна конкуренція у поєднанні зі стратегією отримання конкурентних переваг дозволить досягнути конкурентних переваг над локальними і внутрішніми конкурентами, що є характерним для ринків, які розвиваються.

З іншого боку, якщо метою підприємства є зниження або диференціація витрат, воно може обрати “вузький масштаб”, орієнтуючись на окремий цільовий сегмент, оскільки “конкурентна перевага..., ґрунтується на оптимальному налаштуванні ланцюга цінностей, здатної краще забезпечити визначену продуктову лінійку, споживачів або географічні регіони. Якщо цільовий сегмент характеризується якимось незвичайними потребами, конкуренти, які націлені на більш широку сферу, не зможуть задовольнити їх” [4, с. 112]. Частка інновацій у конкурентній боротьбі, отримуючи тенденцію до зростання, пов'язує зовнішню та внутрішню конкуренцію, що визначає конкретні засоби підтримки лідерського положення підприємства на ринку: покращення якості продукції, зниження цін, ринкові механізми регулювання (маркетингові рішення).

Ідеї М. Портера мають очевидний зв'язок з концепцією впровадження інновацій Й. Шумпетера, оскільки М. Портер фактично демонструє можливість набуття підприємством конкурентної переваги у випадку ефективного використання інновацій, розвиваючи постулат Й. Шумпетера про значення нововведень у розвитку конкуренції зсередини. Важливим теоретичним висновком у даному випадку є прийняття положення, за яким методологічного значення набуває не тільки просторові, але й часові параметри, зокрема швидкість реагування конкурентів на інновації. Фактично стверджується, що результатом активної інноваційної діяльності підприємства можуть бути такі конкурентні переваги, які створюють нові можливості на ринку або залишились поза увагою конкурентів. Інакше кажучи, підприємство досягає конкурентних переваг завдяки інноваціям. Але цей процес не обмежується позиціонуванням на ринку, оскільки у подальшому підприємство має утримати досягнуті конкурентні переваги, що передбачає розвиток, нарощування інноваційної складової економічної діяльності підприємства, переорієнтації його на розвиток інноваційної сфери в цілому. Складність такого підходу обумовлена необхідністю збільшення

капіталовкладень в інновації та інноваційний розвиток, активну підтримку науково-технічної діяльності. Хоча ефективність інноваційного розвитку та застосування інновацій в якості основи формування конкурентної переваги не обмежується виключно обсягами інвестицій у НТР. У цьому процесі одну з важливих ролей відіграє й конкурентне середовище, характеристики якого не є рівномірними й залежать у переважній більшості ситуацій від детермінант конкурентних переваг країни та економічної політики держави. За такого підходу уможливується перетворення потенціалу, у тому числі й інноваційного, на стратегічний ресурс, що формує конкурентну перевагу підприємства.

У контексті управлінського підходу розвивається й підхід, що досліджує відносини в організаційній структурі підприємства та відносини між підприємствами на ринку [16]. Біхевіористська орієнтація визначає в якості рента відносин специфічні активи, процедури спільного використання знань, комплементарних ресурсів, ефективність управління взаємодії між суб'єктами економічної діяльності.

Поряд з цим активно розвиваються підходи, що звертають головну увагу на питання оцінки конкурентоздатності підприємства на ринку [3; 4; 13; 23; 24; 25], тобто підходи, які надають перевагу ринковій концепції формування конкурентних переваг суб'єктів економічної діяльності. Близьким за теоретичною платформою до управлінського підходу є ресурсний підхід,

який розвиває ідею про те, що конкурентоздатність визначається сполученням ресурсів, які є у розпорядженні підприємства й виявляються джерелом економічної ренти або ж джерелом економії, що виникає внаслідок зменшення витрат. Обмеженість цього підходу пов'язана з тим, що основною умовою (наявним у підприємства резервом) підвищення конкурентоздатності є внутрішнє середовище підприємства.

Висновки. Більшість сучасних підходів до аналізу конкуренції, конкурентної боротьби, конкурентоздатності підприємств на ринку звертають увагу на окремі явища в економіці, розглядаючи їх в якості факторів впливу. Серед таких факторів виділяються імпортозаміщення, ефективне управління, управління якістю продукції, маркетинг, ціна товару, витрати на споживання продукту, час тощо, які набувають значення основних інструментів і механізмів забезпечення конкурентоздатності й конкурентних переваг підприємства на ринку. Ці підходи розвиваються в рамках двох основних тенденцій до теоретичного осмислення вища конкуренції та конкурентної боротьби: просторова організація виробництва і відтворення з точки зору їх визначального впливу на конкуренцію; просторово-функціональні, інституційні та інноваційні механізми забезпечення конкурентоздатності підприємства, підвищення можливостей суб'єктів економічної діяльності щодо ведення конкурентної боротьби.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Кларк Дж. Распределение богатства / Дж. Б. Кларк. – М.: Экономика, 1992.
2. Маршалл А. Принципы экономической науки / А. Маршалл; Пер. с англ.; Т.1. – М.: Прогресс, 1993.
3. Найт Ф. Риск, неопределенность и прибыль / Ф. Найт. – М.: Дело, 2003.
4. Портер М. Конкурентная стратегия. Методика анализа отраслей и конкурентов / М. Портер. – М.: Альпина, 2005.
5. Портер М. Конкурентное преимущество / М. Портер. – М.: Альпина, 2005.
6. Портер М. Конкуренция / М. Портер. – М.: Издательский дом "Вильямс", 2005.
7. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер. – М.: Международные отношения, 1993.
8. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции / Дж. Робинсон; Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1986.
9. Чемберлин Э. Теория монополистической конкуренции. Реориентация теории стоимости / Э. Чемберлин. – М.: Издательство военной литературы, 1959.
10. Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия / Й. Шумпетер; Под ред. В.С. Автономова. – М.: Экономика, 1995.
11. Шумпетер И. Теория экономического развития / И.А. Шумпетер. – М.: ЭКСМО, 2007.
12. Эджуорт Ф. Экономическая мысль в ретроспективе / Ф. Эджуорт. – М.: Дело ЛТД., 1994.
13. Arthur W. Competing technologies, increasing returns, and lock-in by historical events / Arthur W. B. // The economic journal, 1989, T. 99, №. 394, P. 116-131.
14. Baldwin R. The Great Convergence: Information Technology and the New Globalization / Baldwin, Richard. – Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 2016.
15. Blackwill R., Harris J. War by Other Means: Geoeconomics and Statecraft / Robert D. Blackwill and Jennifer M. Harris. – Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 2016.
16. Clark J. Competition as a Dynamic Process / Clark J.M. – Washington, DC: Brookings Institution, 1961.
17. Eucken W. This Unsuccessful Age or The Pains of Economic Progress. With an introduction by John Jewkes / Eucken Walter. – London, Edinburgh, Glasgow. 1951.

18. Fisunen P. Background of forming the relevant level of economic security of the enterprise: efficiency, innovation, and competitiveness / Economic sciences: priority directions of modernization: collective monograph / Fisunen P. etc. – Lviv: Liha-Pres, 2019, P. 206-222.
19. Hamel G., Prahalad C. Competing for the Future / Gary Hamel, C.K. Prahalad. – Harvard Business School Press, 1994.
20. Heckscher E. The Effect of Foreign Trade on the Oistribution of Income / E. Heckscher // Ekonomisk Tidskrift, XXI, 1919.
21. Kirzner I. Competition and Entrepreneurship / Israel M. Kirzner. – N.-Y.: New York University, 1973.
22. Mazarr M., Blake J., Casey A., McDonald T., Pezard S., Spirtas M. Understanding the Emerging Era of International Competition: Theoretical and Historical Perspectives / Mazarr, Michael J., Jonathan Blake, Abigail Casey, Tim McDonald, Stephanie Pezard, and Michael Spirtas. – Santa Monica, Calif.: RAND Corporation, RR-2726-AF, 2018.
23. Milgrom P., Roberts J. The economics of Modern Manufacturing: Technology, Strategy and Organization / Milgrom P., Roberts J. // American Economic Review, № 80, 1990.
24. Mintzberg H. Five Ps for strategy / H. Mintzberg. – California, Management, 1987.
25. Mintzberg H., Ahlstrand B., Lampel J. Strategy Safari: A Guided Tour through the Wilds of Strategic Management / Mintzberg H., Ahlstrand B., Lampel J. – New York: Free Press, 1998.
26. Ohlin B. Interregional and International Trade / Ohlin Bertil. – London: Routledge, 1998.
27. Shatz H. U.S. International Economic Strategy in a Turbulent World / Shatz, Howard J. – Santa Monica, Calif.: RAND Corporation, RR-1521-RC, 2016.
28. The Global Competitiveness Report 2017-2018, Insight Report / Klaus Schwab, ed. – Geneva: World Economic Forum, 2017.